चतुर्थः पाठः

सदैव पुरतो निधेहि चरणम्

(सदैव आगे कदम बढ़ाओ)

हिन्दी-अनुवाद : (1) चलो, चलो, आगे कदम बढ़ाओ। हमेशा आगे कदम बढ़ाओ।

(2) मेरा निवास पर्वत की चोटी पर है। बिना यान के ही मैं पर्वतारोहण करता हूँ। अपना बल ही साधन होता है। हमेशा आगे कदम बढ़ाओ।

(3) मार्ग में टेढ़े-मेढ़े और नुकीले पत्थर हैं। चारों तरफ भयंकर व हिंसक पशु हैं। गमन जबकि बहुत कठिन है। (फिर भी) हमेशा आगे कदम बढ़ाओ।

(4) भय को त्याग दो। शक्ति को भजो (सेवन करो)। स्वदेश से अनुराग (प्रेम) करो। अपने लक्ष्य का निरन्तर ध्यान रखो। हमेशा आगे कदम बढ़ाओ।

अभ्यासः

प्रश्नः 2.

अधोलिखिताना प्रश्नानाम् उत्तराणि एकपदेन लिखत-(नीचे लिखे प्रश्नों के उत्तर एक पद में दीजिए-)

(क) स्वकीयं साधनं किं भवति?

(ख) पथि के विषमाः प्रखराः?

(ग) सततं किं करणीयम्?

(घ) एतस्य गीतस्य रचयिता कः?

(ङ) सः कीदृशः कविः मन्यते?

उत्तरम्:

(क) बलम्।

(ख) पाषाणाः।

(ग) ध्येय-स्मरणम्।

(घ) श्रीधरभास्कर-वर्णेकरः।

(ङ) राष्ट्रवादी।

प्रश्नः 3.

मजूषातः क्रियापदानि चित्वा रिक्तस्थानानि पूरयत–(मञ्जूषा से क्रिया पद चुनकर रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए–)

निधेहि,	विधेहि,	जहीहि,	देहि,	भज,
चल,	कुरु			

यथा–त्वं पुरतः चरणं निधेहि।

(क) त्वं विद्यालयं .....|

(ख) राष्ट्रे अनुरक्तिं .....|

(ग) मयं जलं .....|

(घ) मूढ! ..... धनागमतृष्णाम्।

(ङ) ..... गोविन्दम्।

(च) सततं ध्येयस्मरणं .....|

उत्तरम्:

(क) चल

(घ) जहीहि।

(ख) विधेहि।

(ङ) भज।

(ग) देहि।

(च) कुरु।

प्रश्नः 4.

(अ) उचितकथनानां समक्षम् 'आम्', अनुचितकथनानां समक्षं 'न' इति लिखत–(उचित कथनों के सामने 'आम्' तथा अनुचित कथनों के सामने 'न' ऐसा लिखिए–)

यथा–पुरतः चरणं निधेहि।	आम्
(क) निजनिकेतनं गिरिशिखरे अस्ति।	
(ख) स्वकीयं बलं बाधकं भवति।	
(ग) पथि हिंस्राः पशवः न सन्ति।	
(घ) गमनं सुकरम् अस्ति।	
(ङ) सदैव अग्रे एव चलनीयम्।	

उत्तरम्:

(क) आम् (ख) न (ग) न (घ) न (ङ) आम्

प्रश्नः 4.

(आ) वाक्यरचनया अर्थभेदं स्पष्टीकुरुत–(वाक्य रचना द्वारा अर्थ–भेद स्पष्ट कीजिए–)

परितः – पुरतः

नगः – नागः

आरोहणम् – अवरोहणम्

विषमाः – समाः

उत्तरम्:

परितः (चारों ओर) – ग्रामं परितः जनाः वसन्ति।

पुरतः (आगे) – सीतायाः पुरतः रामः चलति।

नगः (पर्वत) – हिमालयः संसारे प्रसिद्धः नगः अस्ति।

नागः (सर्प) – शेषनागः सर्वोच्चः भवति।।

आरोहणम् (चढ़ाई) – पर्वतस्य आरोहणम् सुखदं भवति।

अवरोहणम् (उतराई) – पर्वतस्य अवरोहणं रोमांचकं भवति।

विषमाः (असमान) – पर्वतस्य मार्गाः विषमाः एव भवन्ति।

समाः (समान) – राजपुत्राः नृपेण समाः सन्ति।

5. मञ्जूषातः अव्ययपदानि चित्वा रिक्तस्थानानि पूरयत–

एव	खलु	तथा	परितः	पुरतः	सदा	विना

(क) विद्यालयस्य ..... एकम् उद्यानम् अस्ति।
(ख) सत्यम् ..... जयते।
(ग) किं भवान् स्नानं कृतवान् ..... ?
(घ) सः यथा चिन्तयति ..... आचरति।
(ङ) ग्रामं ..... वृक्षाः सन्ति।
(च) विद्यां ..... जीवनं वृथा।
(छ) ..... भगवन्तं भज।

उत्तरम्– (क) पुरतः, (ख) एव, (ग) खलु, (घ) तथा, (ङ) परितः, (च) विना, (ज) सदा।

प्रश्नः 6.

विलोमपदानि योजयत–(विलोम पदों का मिलान कीजिए–)

पुरतः – विरक्तिः

स्वकीयम् – आगमनम्।

भीतिः – पृष्ठतः

अनुरक्तिः – परकीयम्

गमनम् – साहसः

उत्तरम्:

पुरतः – पृष्ठतः

स्वकीयम् – परकीयम्

भीतिः – साहसः

अनुरक्तिः – विरक्तिः

गमनम् – आगमनम्।

प्रश्नः 7.

(अ) लट्लकारपदेभ्यः लोट्–विधिलिङ्लकारपदानां निर्माणं कुरुत–(लट् लकार के पदों से लोट् और विधिलिङ् लकार के पदों का निर्माण कीजिए–)

	लट्लकारे	लोट्लकारे	विधिलिङ्लकारे
यथा–	पठति	पठतु	पठेत्
	खेलसि	.....	.....
	खादन्ति	.....	.....
	पिबामि	.....	.....
	हसतः	.....	.....
	नयामः	.....	.....

उत्तरम्:

लोट्लकारे	विधिलिङ्लकारे
खेल	खेलेः
खादन्तु	खादेयुः
पिबानि	पिबेयम्
हसताम्	हसेताम्
नयाम	नयेम

प्रश्नः 7.

(आ) अधोलिखितानि पदानि निर्देशानुसारं परिवर्तयत–(निम्नलिखित पदों को उदाहरण अनुसार परिवर्तित कीजिए–)

यथा– गिरिशिखर (सप्तमी–एकवचने) – गिरिशिखरे

पथिन् (सप्तमी–एकवचने) .....

राष्ट्र (चतुर्थी–एकवचने) .....

पाषाण (सप्तमी–एकवचने) .....

यान (द्वितीया–बहुवचने) .....

शक्ति (प्रथमा–एकवचने)

पशु (सप्तमी–बहुवचने) .....

उत्तरम्:

पथि, राष्ट्राय, पाषाणे,

यानानि, शक्तिः , पशुषु,